

Middle Black Sea Journal of Communication Studies

International Peer-Reviewed Journal

<http://dergipark.gov.tr/mbsjcs>

Research/Araştırma

Middle Black Sea Journal of Communication Studies. 2016. 1(2): 48-56

Lyon'un Gözetim Alanları Tasnifine Göre "Özgür Kız" Reklam Serisinin İncelenmesi

Filiz Erdoğan Tuğran¹

Ondokuz Mayıs Üniversitesi

İletişim Fakültesi Radyo, Televizyon ve Sinema Bölümü

Aytaç Hakan Tuğran²

İstanbul Üniversitesi

İletişim Fakültesi Radyo, Televizyon ve Sinema Bölümü

Özet

Gözetim toplumu, içinde yaşayan bireylerin kamusal ya da özel hayatlarına dair tüm veri ve kodların büyük şirketler ve devlet tarafından saklanmasıyla meydana gelir. Bu durum, insanların içinde bulunduğu toplumsal koşullarda ne kadar özgür olduklarını sorgulanmalarına sebep olmuştur. Bir özgürleşme aracı olarak sunulan teknolojik aygıtların aslında tam tersine özgürlük yanılsaması yaratabileceği düşüncesi tartışmaya açıktır. David Lyon, gözetim alanlarını sınıflandırmış ve bu sayede alana dair yapılan tartışmalara yeni bir boyut kazandırmaya çalışmıştır. Günümüzde artık iyiden iyiye kendini hissettiren bu kavramlar bütününün ilk emareleri gelişen teknolojik ürünlerin reklamlarında gözlemlenmiştir. 2000'li yılların başında bir GSM operatörü olan Turkcell'in Hazırkart Reklam serisi bu açıdan incelenmeye değer görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Reklam, Gözetim, Panoptikon, Gözetim Toplumu

Analysis of "Özgür Kız" Advertisement Series According to Lyon's Surveillance Areas of Classification

Abstract

The surveillance society occurs when all the data and codes concerning the public or private life of the peoples there are kept by the big corporations and the state. This has caused society to question how free they are in the social conditions they are living in. It is open to debate the idea that technological devices create freedom illusion. David Lyon categorized the surveillance areas and tried to give a new dimension to the discussion on the area. Nowadays, these concepts have been observed in advertisements of technological products that all of the first earmarks are developing. Turkcell, a GSM operator at the beginning of the 2000s, was considered worthy of search in this regard.

Key Words: Advertisement, Surveillance, Panopticon, Surveillance Society

© 2016 OMU

¹ Filiz Erdoğan Tuğran, Tel.: +90 362 312 1919/ 7912. E-mail: elven.lotr@gmail.com

² Aytaç Hakan Tuğran, Tel.: +90 362 312 1919/ 7912. E-mail: aytachakantugran@gmail.com

1. Giriş

"Gözetim toplumu"³ günümüzde hızla ilerleyen teknolojinin değiştirdiği gündelik yaşam dinamikleriyle hayatımıza giren bir kavramdır. Toplumu nitelendiren "gözetim" hem gözetmek, koruyup kollamak, hem de gözetlemek anlamlarında kullanılmaktadır. Gözetim, mekânlarda yapılabileceği gibi, içinde bulunduğumuz zamanda özellikle sayısal uzamlarda da gerçekleştirilebilmektedir. Bu gözetlenme durumu giderek sosyal yaşamın bir parçası haline gelmekte ve bir gözetim toplumu oluşmasına sebep olmaktadır. Gözetim toplumundaki bireyler bu durumun kısmen ve dolaylı olarak farkındadırlar. Bu farkındalık "Burası MOBESE kameraları ile gözetlenmektedir." tarzı tabelalar ile yaşama dâhil edilir. Tümürtürkan'a göre "Gözetim toplumu, kendini oluşturan bireylerin özel hayatlarına ait her türlü bilginin devletlere ve büyük şirketlere ait bilgisayarların veri tabanları içinde toplanması, saklanması ve işlenmesidir" (Tümürtürkan, 2010: 4). Dolayısıyla durmaksızın gerçekleştirilen gözetim ve bilgi biriktirme belli durumlar söz konusu olduğunda bu verilerin kullanılacağı ön kabulüyle eyleme geçirilir. Bu durum, insanlarda sürekli gözetleniyor oldukları paranoyasını oluşturmaktadır. Friedrich Dürrenmatt bu paranoyayı şöyle tasvir etmektedir;

...herkesin herkes tarafından gözlemlendiği duygusuna kapıldığını ve herkesi gözlemediğini, insanın günümüzde gözlem yapan insan olduğunu, devletin insanı her zaman daha ince yöntemlerle gözlemediğini, insanın her zaman daha da ümitsizlik içinde, gözlemleniyor olma duygusundan kaçmaya çalıştığını, devletin insandan ve insanın devletten her geçen gün daha çok kuşkulandığını... (Dürrenmatt, 2000: 20-21)

İsviçreli yazar Friedrich Dürrenmatt'ın 1986 yılında yayımlanan *Gözlemcileri Gözlemleyen Gözlemi* (Der Auftrag oder Vom Beobachten des Beobachters der Beobachter) isimli uzun öyküsünde yer alan bu pasaj günümüzde yaşanan gözetleme⁴ ya da gözetim⁵ sorunsalının ipuçlarını barındırmaktadır. Kitaptan alıntılanan bu bölümün devamında Dürrenmatt bu gözleme/gözetleme işinin hangi tür araçlarla yapıldığını şu şekilde ifade eder: "...bu iş için kameralar, teleskoplar, steoskoplar, radyo teleskopları, röntgen teleskopları, mikroskoplar, elektron mikroskopları, senkrotonlar, uydular, uzay araçları, bilgisayarlar gibi her geçen gün daha da duyarlılaşan araçlar..." (Dürrenmatt, 2000: 21). Gelişen teknoloji ya da Dürrenmatt'ın ifadesiyle "daha da duyarlılaşan araçlar" her geçen gün gözetim toplumunun yükselişine ön ayak olmaktadır.

Görüldüğü gibi içinde bulunduğumuz çağdan bakıldığında çoktan özümşenen ve her biri insanlarda ortak çağrışımlar yaratan (içinde gözün görme eylemini ihtiva eden) teknolojik aletlerle göz(et)leme yapılmaktadır. Bu alıntıda dikkati çeken iki unsur bulunmaktadır. Birincisi "her geçen gün daha da duyarlılaşan araçlar" ifadesi, ikincisi ise kullanımında "içinde gözün görme eyleminin" arka planda kaldığı bilgisayarın bu listede yer almasıdır.

Bilgilerin devletler ve büyük şirketler gibi iki eksende toplanması bilgisayarın yani gözün görme eylemini⁶ ikinci derecede ihtiva eden bir teknolojik aygıtın Dürrenmatt'ın listesinde yer almasıyla açıklanabilir. Devletler ekseninde yer alan bilgi görme⁷ ile ilgilidir. Özellikle son yıllarda yaşanan terör olaylarının ardından devletler hem ulusal hem uluslararası düzeyde gözetim araçlarını güvenlik önlemleri üzerinden meşrulaştırarak devreye sokmaya başlamışlardır" (Arslandaş, Toktaş, vd. 2012: 15). "Bugün birçok izleme ve kayıt aracı denildiği gibi suç işleme düşüncesinde olanları caydırdığı gibi, meydana gelen bir suçla ilgili deliller elde edilmesinde yaygın şekilde kullanılmaktadır. Bunların başında MOBESE kameraları, bankamatik ve kredi kartı hareketleri, telefon sinyalleri, bilgisayar IP numaraları yer almaktadır" (Dinler, 2011: 1). Ayrıca retina, avuç içi ve parmak izi okuyucuları ile çipli ya da biyometrik kartlar da bireyin gözetimine ve denetlenmesine imkân sağlamaktadır. Bu tür araçlar güvenliği sağlamada, suçlu ya da şüphelinin yerini tespit etmede, hareketlerini ve kişisel ilişkilerini belirlemede güvenlik güçlerine önemli ipuçları sunmaktadır. Günümüzde insanlar güvenlik adına Panoptikon⁸ mimari ile yapılmış bir hapisanede yaşamayı göze almaktadır. Devlet bu sayede hegemonyasını yarattığı güvenlik paranoyası üstünden yeniden şekillendirir. Güvenlik sistemi sayesinde toplum bir tür Gramsciye rıza gösterir. Gramsci'ye göre devlet toplulukları yönetmek için onların rızasını almalı, onları bu sisteme dâhil ederek roller dağıtmalıdır. "Politik olarak oluşturulmuş toplumun en önemli gücü tüm insanların disipline edilmesi için gerekli rızanın içselleştirilmesini sağlamaktır (Gramsci, 2003: 12). Birey özgürlüğünden vazgeçer, özel alanına

³ Kavram Gary T. Marx'a aittir. Ona göre gözetim toplumu, bilgisayar teknolojisi ile bütünsel denetimin önündeki engellerin yıkıldığı bir durumu ifade etmektedir. Bu durum kamusal ve özel alan arasındaki hattı zayıflatmıştır. Yeni teknolojiler gözetim potansiyelini sürekli arttırmaktadır. Marx'a göre içinde yaşadığımız gözetim toplumunda artık hepimizin gizliliği tehdit altındadır (inet-tr.org.tr/inetconf5/tammetin/bozkurt-tam.doc (Erişim Tarihi: 20.12.2016)).

⁴ Gözetleme üç evrede sınıflandırılmıştır. Bunlardan ilki pastoral gözetimdir. Modern toplumlarla beraber teknik gözetim gelişmiş, günümüzde bu gözetleme biçimleri yerini enformatik gözetlemeye bırakmıştır (Dolgun'dan aktaran Tümürtürkan 2012: 5)

⁵ Fransızca'da 'bakarak olmak' anlamına gelen surveiller fiilinden türetilmiştir. Gözetim temel olarak etkileme yönetme, koruma, yönlendirme gibi amaçlarla kişisel enformasyona dönük odaklı, sistemli ve düzenli ilgi anlamına gelir (Lyon 2013: 30)

⁶ Günümüz toplumlarında iki tür gözetim vardır. Bunlardan ilki olan kayda dayalı gözetim; bir tür insanın sayısallaştırılması işlemidir. Kişilerin eylemleri, davranışları, alış-veriş alışkanlıkları gibi veriler depolanır ve saklanır ve tekrar işlenir. İkinci gözetim şekli izlemeye dayalı gözetimdir. Görme ve göz ile irtibatlı olan gözetim şekli budur (Tümürtürkan 2010:4).

⁷ Vatandaşlık numaraları ile bu durum büyük ölçü de değişmiştir.

⁸ Jeremy Bentham'ın mimari düşünce olarak tasvir ettiği yapıda gözetleyen karanlıkta, gözetlenenler ise aydınlıkta durmaktadır ve gözetlenen onu birinin gözetleyip gözetlemediğinin ayırda varamamaktadır. "Kural şudur: Çevrede, halka şeklinde bir bina; ortada bir kule, kulede açılmış olan geniş pencereler halkanın iç cephesine bakmaktadır. Çevre bina hücrelere ayrılmıştır, hücrelerin her biri bina boyunca derinlemesine uzanır. Bu hücrelerin iki penceresi vardır: Biri içeriye doğru açıktır, kulenin pencerelerine denk düşer; diğeri dışarıya bakarak, ışığın bir baştan bir başa hücreyi katetmesini sağlar. (Foucault, 2012: 86)"

müdahale edilmesine ses çıkarmaz. Bütün bunlar kendi güvenliği içindir. Böylelikle özne güvende hissetmek adına iktidara ayak uyduracak ve özneliğinden feragat edecektir.

Gözetim toplumunda veri elde eden ikinci eksen büyük şirketlerdir. Gramsci'den yola çıkarsak burada şaşılabilecek bir şey yoktur. İçinde bulunulan çağda varolan gözetim toplumunu oluşturan üst-yapılar tıpkı geçmiş zamanlarda olduğu gibi sivil toplum ve siyasal toplumdur. Siyasal toplum, yani devlet, sivil toplumun, yani sermayenin genişlemesi için gerekli şartları sağlamak zorundadır. Dolayısıyla gözetim toplumu çağında takip etme misyonunu edinmiş olan büyük şirketler devletin arkasına sığınarak görevlerini ifa ederler. Bunun tipik örneklerinden biri cep telefonlarına gelen reklam mesajlarıdır. İsteyen firmalar belli bir ücret karşılığında veri depolama şirketlerinden insanların telefon numaralarını ve kişisel bilgilerini öğrenebilmektedir. Tüketiciler birliği başkanı Nazım Kaya'ya göre bu büyük bir suç olmasına rağmen bu konuda hiçbir denetim ve yaptırım bulunmamaktadır.⁹

Kısacası enformasyon teknolojilerinin gelişimiyle birlikte veri elde edilme alanı giderek genişlemektedir. İster devletin kurumları (kamu kurumları) isterse de özel kurumlar tarafından insanların kişiye özel, hassas bilgileri de dâhil olmak üzere tüm verileri sürekli ve düzenli olarak kayıt altına alınmaktadır (Arslantaş, Toktaş vd., 2012: 16). Bütün bunların ardında yatan temel motivasyon ise insanları gözetleyerek ve tasnif ederek disiplin altına almak ve bilginin sağladığı iktidardan yararlanmaktır.

Gözetim çalışmaları dâhilinde yapılan birçok araştırma ve sonucunda yayınlanan makalelerin temelinde tüm bu veri toplama, veri tasnifi ya da veri madenciliği denilen uygulamaların özgürlüğü engellediği, özel hayata saygısızca davrandığı vurgusu sürekli olarak yapılmaktadır. Bu noktada özgürlüğün tanımına ihtiyaç duyulmaktadır.

Özgürlük her zaman insanlığın en temel problemlerinden birisi olmuştur. Tarih boyunca özgürlüğün ne olduğu defalarca tartışılmış fakat bugün dâhi herkesin üzerinde hemfikir olduğu ortak bir özgürlük tanımı henüz elde edilememiştir. Özgürlük kelimesinin Türk Dil Kurumunun güncel sözlüğünde yer alan tanımları şu şekildedir: "1. Herhangi bir kısıtlamaya, zorlamaya bağlı olmaksızın düşünme veya davranma, herhangi bir şarta bağlı olmama durumu, serbestî 2. Her türlü dış etkiden bağımsız olarak insanın kendi iradesine, kendi düşüncesine dayanarak karar vermesi durumu, hürriyet"¹⁰ Türk Dil Kurumunun tanımlarını incelerken ilk maddede yer alan "herhangi bir kısıtlamaya, zorlamaya bağlı olmaksızın" vurgusu önemlidir. İkinci maddede yer alan "insanın kendi iradesi" vurgusu da keza aynı öneme sahiptir.

Marksist literatürde dikkat çeken olgulardan biri "kendini gerçekleştirme" kavramıdır. İlk olarak hümanistik görüşün temsilcilerinden Abraham Maslow tarafından ortaya atılan bu kavrama göre insan olarak sağlandığında kendindeki potansiyelin farkına varacak ve kendini gerçekleştirebilecektir. Maslow'a göre "Kendini gerçekleştiren insanlar bilinmeyen, gizemden ve karmaşadan görece daha az korkar. Çoğunlukla, böyle durumlar onlara olumlu bir şekilde çekici gelir. Karmaşık durumları seçici bir yaklaşımla ele alır, düşünür ve özümserler" (Maslow, 2001: 148). "Marx'a göre insan kendini var edebilmek için doğaya ve topluma ihtiyaç duyar" (Kürüm, 2011: 36). Ancak doğayı ve toplumu nesneleştirdiği oranda kendisi de nesne haline gelecektir. Ancak nesne sadece negatif bir sonuç olarak insanın kendi kendisine yabancılaşmasına sebep olmaz. "Bilincin kendisi için nesnenin hiçliğinin olumlu bir anlamı vardır; çünkü o bu hiçliği, nesnel varlığı, *kendi kendinin yabancılaşması* olarak bilir, çünkü o bu nesnel varlığın ancak bu kendinin yabancılaşması aracılığıyla var olduğunu bilir..." (Marx, 2003: 146). Bu bilinç insan eyleminin özgürleşmesi ve kendini gerçekleştirme için gereklidir. Bir tür olarak insan gereksinimleri ve gereksinimleri karşılamak için zorunlu olarak içinde bulunduğu çalışma alanının belirlediği sınırlar dahilinde özgürlüğünü yaşar. Yani insanın kendini gerçekleştirme için sacayakları: özgürlük, çalışma edimi ve gereksinimlerdir.

Bütün bunlardan yola çıkarak özgürlük hem insanın içinde bulunduğu topluma karşı sorumluluğunu bilecek şekilde yaşadığı hem de kendi iradesi ile herhangi bir kısıtlamaya bağlı kalmadığı bir yaşam biçimi olarak karşımıza çıkar. Özgürlük bu noktada negatif ve pozitif özgürlük olarak ikiye ayrılır. "Negatif özgürlüğün temelinde zorlamanın yadsınması, bireylerin iradeleri ölçüsünde davranışa yönelmeleri ve yapmak istediklerini gerçekleştirmeleri yatar" (Kurt, 2006: 201). Pozitif özgürlük kavramı özgürlüğe kolektif bir kimlik kazandırmak ve negatif özgürlüğün bireyci ve kendiliğindenci niteliğine alternatif üretir. "Negatif özgürlükte varolan "bireyin özgür bırakılması" fikri pozitif özgürlükte "bireyin özgürleştirilmesi" düşüncesine döner" (Kurt, 2006: 201). Düşünce sistemleri üzerinden özgürlüğün tanımı tartışılırken bu iki kutup arasında devamlı bir gel-git hali gözlenmektedir. Örneğin liberalizmi bir düşünce sistemi olarak ele aldığımızda özgürlük kavramı toplumcu/bireyci çelişki alanında sürekli bir devinim halindedir. Liberalizmin özü olan bireyci yaklaşım onu negatif özgürlüğün safında yer tutmaya zorlarken sınırlı da olsa piyasaya etki edebilen devletin özgürlüğü negatif alandan pozitif alana kaydıracağı gözlemlenebilir. Aynı sıkıntı liberal düşüncenin öncülerinden John Locke'un söylemlerinde de gözlemlenir. Locke toplumsal durumdan önce doğa durumunda insanların tam bir hürriyet içinde yaşadıklarını ifade eder (Tekin, 2010: 104). Fakat Locke doğa durumu ile ilgili şunları da söylemeye ihmal etmez:

⁹ <http://www.hurriyet.com.tr/teknoloji/22406671.asp> (Erişim Tarihi: 10.09.2014)

¹⁰ http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&view=bts&kategori=veritbn&kelimesec=252961 (Erişim Tarihi: 09.10.2014)

Ve böylece doğa durumunda, bir adam, güç kullanımı yoluyla diğeri üzerinde üstünlüğünü kurar; ancak, bir kişi, bir suçlu ele geçirdiğinde, kendi istek ve arzularının sınırsız aşırılığı veya ateşli tutkularına göre hareket edip ona karşı mutlak veya gelişigüzel güç kullanamaz. fakat onu sadece sakın kafa ve vicdanının emrettiği biçimde suçuyla orantılı olarak cezalandırabilir, ki bu oran onu suç işlemekten alıkoymabilecek ve verdiği zararı telâfi edebilecek kadardır (Locke, t.y.: 32).

Bu durum bir başka liberal düşünür olan Hayek'in "başka birinin keyfi isteğinden bağımsız olmak" (Hayek, 2011: 13) durumuna evrilecek şekilde liberal görüşleri şekillendirir. Özgürlüğün "ne anlama geldiği?" kadar "nerede yaşandığı?" da çeşitli tartışmaları beraberinde getirmiştir.

Hannah Arendt'e göre özgürlük "politik olanın sebebidir, politik alan özgürlük için hareketlilik arz eden yerdir" (Arendt, 2006: 146).

Arendt siyasi alanda yer alması gereken bir olgu olarak gördüğü özgürlüğü, içsel özgürlüğe karşıt bir anlamda kullanılır. Arendt içsel alanı gönül ve akıl ile aynı anlamda kullanmaz. Onun kastettiği dünyadan kaçarak sığınabileceği özel bir alandır. Arendt her kavramın kendisini ve zıddını etkileşim içinde olduğu öteki insanda görür. Dış alanda farkına vardığı özgürlük "iç alan" da kendinin özgür olup olmadığı sorgulamasını yaratır (Yılmaz, 2000: 227).

Dolayısıyla özgürlük insanların bulunduğu ve birbirlerinden ilham aldıkları, eylemde oldukları kamusal alanda yaşanır. Burada dikkat edilmesi gereken nokta kamusal (dış) alan / özel (iç) alan ayrılığıdır. Her dönemde belli sınırlar içine oturtulan bu alanların günümüzde yaşanan teknobilimsel süreçte gelişen teknoloji ile sınırları aşmıştır. Paul Virilio, teknolojik gelişmelerin ve bu gelişmelerle birlikte büyük önem kazanan hız kavramının insanların hayatını mekânsal olarak kalıcı bir biçimde değiştirdiğini öne sürer, "zamansal mesafeler ortadan kalktıkça mekân imgesi de genişlemektedir" (Virilio, 2003: 17). Mekânla birlikte yavaş yavaş uzamda da konumlanmaya başlayan insan uzamsal olarak özgürleşirken mekâna, mekânsal olarak özgürleşirken ise uzama bağımlı kalır. Fakat bu özelden türeyen kamusal alanın eylem olanakları dar çerçevede kaldığı için insanları yalıtılmış bir alana mecbur bırakabilmektedir.¹¹ Bu sebeple internet özgürleşme aracı olabileceği kadar sınırlandırıcı etkisiyle özgürlük yanılması da yaratabilir.

Bütün bunlardan sonra tam olarak tanımlanamasa bile özgürlüğün temel taşları olan, insanın kendi iradesi, topluma saygılı olacak şekilde bağımsız davranış, kendini gerçekleştirme edimine engel olacak şekilde bireye sürekli izlendiği hissi verilerek bireyin hareketlerini tam olarak yansıtamamasına neden olan ve özel hayatına gölge düşürecek şekilde bilgi edimini sağlayan iletişim sektörünün içinde faaliyet gösteren gözün görme eyleminin ikinci planda kaldığı internet servis sağlayıcıların ve GSM operatörlerinin reklamlarında özgürlük vurgusu dikkat çekicidir.

Özgürlük vurgusunun yapıldığı iletişim sektörüne ait ilk reklamlardan biri Turkcell Hazırkart için hazırlanan "Özgür Kız" reklam serisidir. Seri boyunca özgürlüğün çeşitli görünümleri tüketiciye sunulmuştur. Oysa 'Özgür Kız' reklam serisi boyunca özgürlüğünü yaşarken cep telefonuna ihtiyaç duyar. Telefonunun çalışması için bir baz istasyonu, telefonunu şarj etmesi için elektrik ve telefonuyla iletişim kurabilmesi için kontör gereksinimlerini sık sık yerleşim yerlerine uğrayarak karşılamaya çalışır. Dolayısıyla özgürlüğü bağımlılık ve sorumluluklarla birlikte gelmektedir. Bu bağımlılıklarını yerine getirdikçe elektronik olarak imzasını atmakta, doğal akışı, uçsuz bucaksız coğrafyalarda yitip gitmeyi, baz istasyonunda numarasının görünmesine tercih eder. Turkcell kontörünü denetleyecek, kontörü bittikçe 'Özgür Kız'ı uyararak kontör alması gerektiğini yenileyecektir. Aslında reklam serisinde gösterilmeye çalışılanın çok ötesinde, gözetim çalışmalarıyla insanların yavaş yavaş vakıf olmaya başladığı asıl gerçeklerin kimi ipuçlarını bu noktalara bakınca yakalanabilmektedir.

Bu çalışmanın amacı Lyon'un gözetim alanları tasnifini kullanarak Turkcell'in Özgür Kız reklam serisini incelemektir. Bu sayede reklam serisindeki özgürlük vurgusu ters-yüz edilmeye, insanlar üstündeki özgürlük algısı incelenmeye çalışılacaktır. Lyon'un gözetim alanları tasnifine göre "gözetimin heryerdeliği" söz konusudur. "Dijital gözetim teknolojilerinin ön plana çıktığı alanlar, askeri istihbarat alanları, devlet yönetimi, nüfus sayımı ve suç kontrolü, is gözetimi ve denetimi alanları ve tüketim ve tüketici yapılandırılması alanlarıdır" (Kuruoğlu, 2016: 266). David Lyon, dijital gözetim alanlarını, amaçlarına ve neye hizmet ettiklerine göre sınıflandırarak, belli bir çerçeve oluşturmuştur. Lyon dijital gözetim alanları şu şekilde tanımlar:

1. "Askeri ve istihbarat alanları
2. Devlet yönetimi, nüfus sayımı ve suç kontrolü alanları
3. İş gözetimi ve denetimi alanları
4. Tüketim ve tüketici yapılandırılması alanları" (Lyon'dan aktaran Arslantaş-Toktaş vd. 2012: 43).

¹¹ Bu noktada yaşanan "Arap Baharı" olayı gözlemlenerek şöyle de söylenebilir: İnternet üzerinde varlığı sürdüren sosyal medya denilen olgu sayesinde özel alan önce eylemin sınırlı olduğu bir çeşit kamusal alana döner. Öte yandan kamusal alanda yaşanan eylemin kaydedilmiş imaj ve video verileri sosyal medyada paylaşılır ve özel alandan türetilmiş kamusal alanda bulunanların doğru, hatalı ya da manipülatif yol göstermeleri ve yönlendirmeleriyle eylemde bulunanlara yeni yol haritaları sunabilir. Savaşın herhangi bir cephesinde güvenli bölgede bulunan komutan ve eylem alanında bulunan asker metaforuyla durum özetlenebilir. Bu Alexander Kluge'nin de dikkat çektiği gibi enformasyon sistemlerinin kültürel pratiklerle eylem alanı arasında oynadığı merkezi role işaret eder.

Bu tasnife göre kişiler kimlikleri, tükettikleri, görünür oldukları ölçüde kayıt altına alınırlar. Çalışma Turkcell'in 'Özgür Kız' reklam serisi aracılığıyla özgürlük ve denetleme mekanizmaları ilişkisine Lyon'un gözetim alanları tasnifini kullanarak bakmaya çalışacaktır.

2. Ben Özgürüm, Sadece Özgürüm

Turkcell Hazır Kart Turkcell'in 2000'lerin başında kullanıma sunduğu faturasız cep telefonu hattıdır. Kurum Hazır Kart'ın tanıtım reklamlarında Nil Karaibrahimgil'in canlandırdığı "Özgür Kız" adlı bir karakteri kullanmıştır. Özgür Kız henüz yirmili yaşların başında olduğu tahmin edilen, giyim ve kuşamıyla ortalama bir Türk kadınından ayrılan, sırtında çantası ve kafasındaki hasır şapkasıyla turist ya da bir tür gezgin imajı sunan genç bir kadındır. Reklamın müziği yine Nil Karaibrahimgil tarafından yapılmıştır. "Ben Özgürüm" isimli bu şarkı Ahmet Kutsi Tecer'in "Orda Bir Köy Var Uzakta" isimli şiirine gönderme yaparak başlar: "Bizim köy vardı ya uzaklarda ben gittim".

Altmetninde özgürlüğün bir hareket biçimi olduğunu vurgulayan reklamın şarkısında, sözler özgürlüğün sadece bu tip bir gezme edimiyle elde edilmediğini, özgür olduğu için gezebildiğini anlatmaktadır: "Ermiş deme değilim / Özgür deme değilim. / Ben özgürüm, / Sadece özgürüm".

Turkcell'in reklam serisi olarak yayınlanan "Özgür Kız"¹² temalı reklamlarında hikâyeye belli bir olay örgüsü etrafında yan hikâyelerle desteklenir. Anlatısal reklamcılığın bir örneği olan çalışmada, "iç mantığı olan ifadeler kümesi" olarak tanımlanabilecek bir reklam söylemi geliştirilir (Taşkıran ve Yılmaz, 2014: 60). Özgür Kız çıktığı yolculuğun hemen başında sonradan Özgür Çocuk olarak tanıyacağımız giyim tarzı, yaşı ve sosyal statüsü kendisiyle hemen hemen aynı olan bir erkekle karşılaşır. Serinin bu ilk reklamından sonra devam reklamlarında çocukla kızın tekrar tekrar karşılaşır birbirlerini kaybetmelerine neden olan olaylar zinciri yaşanır.

Serinin ikinci reklamında ilk karşılaşmadan 6 ay sonra tekrar buluşmuşlardır. Bu buluşmanın nasıl ve ne şekilde gerçekleştiği reklamda verilmemiştir. Özgür Kız ve Özgür Çocuk beraber uyumaktadırlar. Sabah telefonu çalan Özgür Kız kontörünün bittiğini ve şarjının bitmek üzere olduğunu fark eder. Üstüne "bekle geleceğim" yazdığı ağaç yaprağını uyumakta olun Özgür Çocuk'un koynuna koyar ve hem kontör almak hem de cep telefonunun şarjını doldurmak için kasabaya gelir. Özgür Kız'ın özgürlük ironisi burada başlar. Reklam serisi boyunca özgürlüğünü faturasız hat olan hazır kartı kullanmasından alan "Özgür Kız" o ana kadar sürekli yerleşik yaşamın olmadığı yerlerde özgürlüğün tadını çıkarmaktadır. Oysa şimdi kontör yüklemek için bir banka ATM'sine ve şarjını doldurmak için bir Turkcell bayisine ihtiyaç duymaktadır. Oya Dinçer Durmuş'a göre "yeni dünya düzeninin tüketim toplumu yaratma çabasının bir örneği olan bu reklamda özgürlük kavramının sürüklendiği sefaletle tanık ederiz" (Durmuş, 2006: 125).

Ancak bu reklam filmindeki bu görece özgürlük yine teknik imkânsızlıklar sebebiyle sekteye uğrar. Burada dikkat çeken iki talihsizliğin birden yaşanmasıdır. Asıl karakterin hem şarjının hem de kontörünün bitmesi onun özgürlüğüne set çekmektedir. Elbette şarj hiç bitmese kontör de bitmeyecektir. Aslında şarjın bitmesi kontörün bitmesine kol kanat germektedir. Böylece kontörün bitebilir olma açığı şarjın bitebilir olma özelliğinin ardına sığınmıştır. Çünkü şarj telefona ait teknik bir detaydır, oysa kontör reklam sahibi şirketin hizmeti olarak sunulmaktadır. Son kertede kontör hiç bitmese de şarjın zaten bitecek olması özgürlüğe geçici bir aranın her şekilde verileceğini imlemektedir. "Böylece memleketi bir uçtan bir uca dolaşır özgürlüğün tadını cep telefonuyla çıkararak bir genç kızın verdiği mesaj" (Durmuş, 2006: 126) devam edecektir ancak tabii ki telefonunu yeniden şarj ettikten ve kontör yükledikten sonra. Çünkü iletişime kapalı olduğu bir dünya, onun özgür olmasına müsaade etmeyecek gibidir.

Özgür Kız kasabaya vardığında ilk iş olarak bir ATM'ye gider ve kartına kontör yükler. İşte bu noktada gözetim toplumunun önemli kavramlarından biri olan "Assemblage" kavramı devreye girer. Bu kavram, kişiler hakkında çeşitli bilgilerin farklı alanlardan toplanarak bunların veriler halinde saklanması olarak tanımlanabilir. Özgür kız iki ayrı sektörde hizmet veren banka ve GSM operatörü tercihlerini kendisiyle ilgili veri depolarına sunmuş olur. Böylece Lyon'un tasnifiyle Tüketim ve tüketici yapılandırması alanına dâhil edilir.

Özgür Kız "X" bankasıyla çalışmakta ve "Y" GSM operatörünü kullanmaktadır. Bu şekilde Özgür Kız'ın kişisel tercihleri yavaş yavaş tanımlanır. Bu tür bir dijital gözetim kişilerin tüm tüketim faaliyetlerini kontrol altında tutar. Bu durum özel hayatın gizlilik ilkesine aykırıdır. Dolayısıyla Yapılan incelemede devlet yönetimi, nüfus sayımı ve suç kontrolü alanları hariç diğer üç alanı kullanılacaktır.

Kaboğlu'na göre, özel hayat bireyin dingin ve rahat bırakılma hakkına sahip olduğu ve kendine özgü alanı ifade eder. Bağımsızlık ve gizlilik olmak üzere iki temel unsura sahiptir. Kişinin davranışlarını, ilişkilerini ve tercihlerini dilediği gibi gerçekleştirme özlemine özel hayatın bağımsızlık ilkesi denilmektedir. "Gizlilik ilkesi göre ise kişinin rızası alınmadan adı, adresi, yaşı, günlük alışkanlıklarını açıklanamaz" (Akt. Dinler, 2011: 2). Özel hayatın ihlali kişinin özgürlüğünü engeller.

¹² Reklam serisinin tamamını bu linkten izleyebilirsiniz. <https://www.youtube.com/watch?v=Cn0PMYqgUA0>

Reklama göre ise Özgür Kız kasabada özgürlüğünü yitirirken Özgür Çocuk hala bir ağacın gölgesinde uyumaktadır. Bu sırada aniden bir rüzgâr çıkar ve Özgür Çocuk'un koynuna bırakılan not yazılı yaprak savrulmaya başlar. Özgürlüğün bütün klişeleşmiş imgeleri reklama yedirilmiştir. Rüzgâr, savrulan yaprak, başıboş dolaşan genç bir çift vb. imgeleriyle özgürlük değilse de simulakrı¹³ oradadır.

Serinin üçüncü reklamında Özgür Kız ile Özgür Çocuk kavuşamazlar. Yine havalanan balon, boş yollar, dağlık alanlarla özgürlüğün sunumu gerçekleştirilir. Reklamın sonunda Özgür Kız arkadan Özgür Çocuk sandığı birinin omzuna dokunur. Özgür Çocuk sandığı kişi Tarkan'dır. Bu da bizi dördüncü reklama götürür.

Siyah beyaz renklerin hâkim olduğu dördüncü reklam Tarkan'ın konser görüntüleriyle açılır. Tarkan'a patron diyen muhtemelen korumalarından biri Özgür Kız'ın geldiğini cep telefonuyla bildirir.

Burada Lyon'un tasniflediği gözetim alanlarından iş yeri gözetimi ve denetimi alanına bir giriş yapılabilir. İşyeri denetimi panoptikon düşüncesinin mihenk taşıdır. Panoptikon mimarisi Jeremy Bentham tarafından hapishane olarak tasarlanmadan evvel kardeşi Samuel Bentham tarafından fabrikadaki işçilerin kontrol edilmesi için planlanmıştır. Foucault da Panoptikon mimarinin kullanılabileceği alanları sayarken işçilerin denetlenebileceği varsayımını ihmal etmez (Foucault, 1992: 251). Hatta Panoptikon'un gözlemcisinin de gözlemlenebileceğini savunur.

Karl Marx'a göre kapitalizmin gelişmesiyle birlikte üretim araçlarını elinde bulunduran kapitalist yöneticiler, yüksek ve verimli düzeyde mal üretebilmek için işçileri fabrikalarda kontrol ve disiplin altında tutmaya çalışmışlardır (Tümürtürkan, 2010: 6). Gözetim işçiler üstünde bir tür baskı yaratır.

Kapitalist sömürünün ön koşulu baskıdır ve bu baskı, işçi sınıfının hem pozitif hem de negatif özgürlüğünü kısıtlar. Pozitif özgürlüğünü kısıtlar zira kendi isteklerini gerçekleştirmek için gerekli iktidar olanaklarını elinden alır. Negatif özgürlüğünü elinden alır çünkü mülk sahibi olmadıkları ve yaşamak için işgüçlerini satmak zorunda olduklarından, baskıdan özgürleşmelerine olanak tanımaz. Ayrıca kar maksimizasyonu işçi sınıfının işyerindeki negatif özgürlüğünü de engeller. Bütün bunların sonucunda kapitalist sömürü, işçilerin yabancılaşmasına neden olur ve böylelikle son olarak, işçi sınıfının kendi kaderini belirleme anlamında özgürleşiminin de inkârı üzerine kuruludur (Balta, 2001: 83).

Karl Marx bütün hayatı boyunca bu fikirleri tekrar tekrar beyan ederken bir yandan da kapitalizmin ve onun sonucu ya da onun oluşumuna neden olan otomasyon ve fabrika üretiminin artmasıyla ilgili düşüncelerinden bahseder. Aslında, Marcuse'un ifadesiyle "Adem'in laneti" olan kıtlık şartları altında insanın kendi geçimini kendi alın teriyle sağlaması zorunluluğunu ortadan kaldıracak, makineler işlerin hepsini yapacak ve insanları gülmek, yaratmak, eğlenmek ve sevmek gibi eylemleri gerçekleştirecek zamana kavuşturacaktır (Heath, Potter, 2012: 67).

Marx'ın ifadesiyle teknolojik gelişim kıtlığı ortadan kaldıracak işçileri de "sabah avlanma, öğlen balık tutma, akşamüstü sığır yetiştirme, akşam yemeğinden sonra edebiyat eleştirisi yapmada özgür bırakarak geleceğin komünist toplumu için zemin hazırlayacaktı (Marx, 1975: 106, Akt. Heath, Potter, 2012: 67-68).

Günümüze geldiğinde gelişen teknoloji insanları Marx'ın tahmin edemeyeceği bir boyutta esirleştirmiştir. Richard Sennet'in *Kamusal İnsanın Çöküşü* kitabında sık sık vurguladığı kamusal ve özel alanın arasındaki sınırların ortadan kalkması ve bu alanların iç içe geçerek muğlâklaşması gerçekleşmektedir. "Kamusal alan boşaltılıp terk edildiği oranda, mahrem ilişkileri temel alan bakış açısının çekim gücü artmaktadır" (Sennet, 2010: 27). Bu durumla paralel bir şekilde insanların iş hayatları ve özel hayatları gelişen teknoloji ile birlikte iç içe geçmiş, farklılıklarını kaybetmiştir.

Bunun nedenlerin biri küreselleşme sürecinde daha önce eşi benzerine rastlanmamış ölçüde hız kazanan teknolojik yeniliklerdir. Teknobilimsel dönemde yaşanan baş döndürücü hız zamansal mesafeleri kısaltır, mekânın sınırları kaybolmaya başlar (Virilio'dan aktaran, Çelik, 2012: 102). Mekânın sınırları kaybolurken daha önce çok da deneyimlenmemiş bir alan olan uzamın sınırları uçsuz bucaksız bir şekilde genişlemektedir.

"Bu hız her ne kadar mekânın sınırlarının silinmesine işaret etse de örneğin İtalya'da esnek çalışma saatleriyle çalışan liman işçileri günlerce işe çağrılmayacaklarını bilseler bile kendilerine verilen cep telefonları nedeniyle buldukları kentten ayrılamamaktadır" (Yılmaz, 2008: 164). Mekânı sonsuzlaştıran teknolojik gelişmenin armağanlarından cep telefonu yine bir kesimi belli bir mekâna bağımlı hale getirmek için kullanılmaktadır. Görüldüğü gibi cep telefonu kimilerini gözetleyen kimilerini de gözetlenen konumuna getirerek insanlar arası ilişkiyi yeniden üretmeye başlar. Yine çalışan özne için bu tür cihazlar işverenin onlardan istediği her şeyi mesai saatleri dışında dahi olsa yerine getirmeleri gerektiği anlamına gebedir. İçinde bulunulan zamanda özellikle akıllı telefonlar üzerinden mesai saatleri dışında işçiler çalıştırılmakta ancak bu görünmez bir emek tezahürü olarak yok sayılmaktadır. Dolayısıyla reklamlardaki korumalar patronlarıyla aynı mekânda bulunmasalar dahi hala onun emri altındadırlar.

Serinin bir sonraki reklamında Tarkan korumasına Nil'in yanının boş bırakılmasını emreder. Bu sahne dolaylı da olsa askeri ve istihbarat alanlarına örnek olarak sunulabilir. Tarkan, bir sürpriz hazırlığı içindedir. Koruma görevini titizlikle

¹³ Simulakr: Jean Baudrillard'un özellikle içinde bulunduğu teknolojik çağı yorumlarken kullandığı kavramdır. "...gönderenden yoksun ve nerede başlayıp nerede bittiği bilinmeyen, hiçbir şeyin durduramadığı bir kapalı devre içinde, gerçeğin değil yalnızca kendi kendinin yerine geçebilen bir şey"(Baudrillard, 2011: 20).

yerine getirirken Özgür Çocuk'un geldiğini de Tarkan'a bildirir. Ancak Tarkan gelenin Özgür Çocuk olduğundan emin değildir. Koruması ya da bir diğer ifade ile işçisi Tarkan'a gelen kişinin fotoğrafını yollayacağını söyler. Cep telefonu Özgür Çocuk'un fotoğrafını çeker. Fotoğrafi çeken işçi bu dakikadan sonra panoptikonun gözlemcisi konumuna gelir. Tarkan ise gerçek hükümdardır. Özgür Çocuk bu durumda gözlemlenen, panoptikonun kapatılmış ya da özgürlüğü elinden alınmış insanıdır. Özgür Kız'dan sonra Özgür Çocuk da artık gözetleme aygıtları sayesinde özgür değildir. Burada yaratılan ortam Özgür Çocuk'un ya da Özgür Kız'ın iyiliği için hazırlanmış gibi görünse de ikisi de bu asimetrik iletişimin parçası haline getirilmiştir. Foucault'nun deyimiyle "görülmede ama görememektedir; bir bilginin nesnesidir ama asla öznesi değildir" (Foucault, 1992: 252).

Bu noktada Lyon'un tasnifine bir kez daha ihtiyaç duymaktayız. Askeri ve istihbarat alanlarında dijital gözlemin ve gözetimin kullanılmasına reklamda Tarkan'ın korumasının ya da istihbaratçısının yaptığı gibi küçük kameralarla izleme ve teknolojiyi bu minvalde kullanma bu alanın dâhil edilebilir.

Hükümdar, erk ya da reklamdaki karşılığı ile Tarkan, kişiyi yani Özgür Çocuk'u fiziksel olarak kamera aracılığıyla izlemiştir. Teknolojinin ilerlemesiyle beraber kameralar çok daha küçük ve taşınabilir olmuştur.

Bu alanda yapılan gözetlemelere ilişkin İngiltere yaşanan bir gelişme oldukça çarpıcıdır. "İngiltere'de güvenlik güçleri ve iç istihbarat teşkilatı olan MI5 ile ortak çalışan Ciddi Organize Suç Kurumu üstünde video kamera, termal görüntüleme cihazı vb. takılabilen mikrodron isimli 60 metre yüksekten uçan insansız cihazları kullanmayı planladığımızı açıklamıştır" (Arslantaş, Toktaş, 2012: 48). Askeri ve istihbarat alanında yapılan gözetim sadece izleme değil, kayıt altına almayı yani internetten izlemeyi de kapsar.

Reklamın sonuna doğru Tarkan, Özgür Kız ile Özgür Çocuk'un buluşmasına vesile olur. Tarkan'a sonraki günlerde bir cep telefonu mesajı gelir. Mesajın içeriğinde Özgür Kız ile Özgür Çocuk'un mutlu göründükleri bir fotoğraf vardır. Burada durum tersine döner. Birey gözetlenmekten haz duymaya başlar. Artık bireyin tek korkusu göz önünde bulunmak değil bulunmamaktadır. Görünür olmanın baştan çıkarıcılığı dayanılmaz bir hal alacak, yeni zamane aşkları tıpkı Özgür Kız ve Özgür Çocuk gibi gözler önünde yaşanacaktır. Bu görüntü görüntünün oluşturduğu simulakra insanları baştan çıkaracak ve onu arzularına sebep olacaktır. Gösterenler insanların dış dünyasından sonra iç dünyasına ve duygulanımlarına da sirayet etmeye başlayacaktır. Baudrillard'a göre insan "Böylelikle, kendi hakikatinden vazgeçer ve oluşturduğu örneklerle bir aşk modeli halini alarak ötekileri de kendi hakikatlerinden vazgeçirir" (2005: 88).

3. Sonuç

Günümüz teknolojik gelişmenin hızına ayak uyduramayan insanların çağıdır. Böyle bir dönemde teknolojik gelişmeler her dönemde varolan gözetimi uç noktalara götürmekte, önceleri asker sayısını kontrol amaçlı başlayan ve giderek insana ait her tür gizli bilginin elde edilmesine olanak sağlayacak araçlar geliştirilmektedir.

İnsanların üzerinde Orwell'cı bir yaklaşımla 'Big Brother'¹⁴ etkisi yaratılmaya başlanmıştır. Başlangıçta gözleyeni görülmeyen ama gözlenenin gözler önüne seren panoptikon mimarisi giderek internet ağlarıyla her yerde varlığı sürdüren ve adına omnipoton denilen bir gözetleme eylemiyle benzeşir hale gelmektedir. "Herkesin herkesi izleme hali" olarak tanımlanabilecek bu seyir çeşidi, sosyal medyanın başat eylemi olma yolunda ilerlemektedir. İnternet ağları, askeri istihbarat, tüketim, iş, devlet gözetimi gibi alanlar bilgi elde etmek için herkesin güvenlik sahasına girmekte, insan hakları beyannamesi, anayasa ve kanunlarla koruma altına alınan insanın özel hayatının gizliliğine güvenlik bahanesiyle ket vurmaktadır. İnsanların her tür tüketim alışkanlıkları, cinsel tercihleri, dine yaklaşımları, aile meseleleri şirketlerin veri depolarında bulunmakta, veri madenciliği denilen yöntemle bu kişilerin analizi yapılarak tüketici hedef birey haline getirilmektedir. Özellikle internet sağlayıcılar ve GSM operatörleri veri depolama yöntemiyle insanların özgürlük alanlarına müdahale etmektedir. Lyon'un yaptığı tasnife göre bu veri depolama yöntemleri büyük şirketler tarafından devletle ortaklaşa olarak yapılmaktadır. Bu mekanizmanın bir amacı kişilerin güvenliğini arttırmak olarak yorumlanırken, diğer amaç tüketici profilleri oluşturmaktır. Tüm bu veri toplama işlemleri insanların tüketici olarak daha kolay yönlendirilebilmesine sebep olur. Aslında kısıtlayıcılık teşkil ettiği düşünülen bu kodlayış ve sayısal verilere indirgeyiş durumu, Turkcell'in reklamları aracılığıyla özgürlük olarak adlandırılır. Çünkü özü itibarıyla reklamlar, gerçekliğin yeniden inşa edildiği alanlardır (Yılmaz ve Erdem, 2016: 244). Bu anlam atfediş sonucunda, sunulan bu reklamlar aracılığıyla özgürlük yeniden tanımlanır ancak özgür olmak bir makineye bağımlılık olarak gösterilecektir.

¹⁴ George Orwell'in 1984 adlı distopik romanında yarattığı tüm insanları denetleyen ve gözetleyen kurgusal karakter ve semboldür. Romanda oluşturulan evrende herkes 'Big Brother' (Büyük Birader, Büyük Ağabey) tarafından izlenmektedir ve en ufak yanlış hareketlerinde cezalandırılacaklarını bilmektedirler. Bu kurgusal karakter zamanla bir slogan haline gelmiş ve pek çok alanda kullanılmıştır. Ancak içinde bulunduğumuz zamanda gözetleyen sadece 'Big Brother' olmaktan çıkmıştır. Gelişen teknoloji ve yaygın kullanılmaya başlanan sosyal medya sayesinde iktidar ve kolluk kuvvetleri de halk tarafından izlenmekte ve yaptıkları kayıt altına alınmaktadır. Bunun en büyük örneklerinden biri Michael Brown isimli siyahî adamın polis tarafından silahsızken vurulması olayıdır. Bu anı cep telefonu görüntüleyen halk, görüntüleri sosyal medyaya aktarmış böylelikle olayın içyüzü ortaya çıkmıştır. Bu Orwell'in romanında bahsedilen Büyük Birader'in meydan okumasına verilen karşılıktır, bu sefer halk konuşmaktadır: Büyük birader, biz de seni izliyoruz! (<https://www.youtube.com/watch?v=advkpZluq2U> Erişim Tarihi: 20.12.2016).

Turkcell'in Özgür Kız reklam serisinde sürekli vurgulanan özgürlüğün aslında verili özgürlük olduğu, internet ve cep telefonlarının özgürlük masallarıyla aboneleri oyalarken aslında onların gizlilik haklarını ihlal ettiği düşünülmektedir. Günümüzde daha da iyi anlaşılabilir bu durumun ilk emareleri bu reklam serisinde görülmektedir.

Dürrenmatt'ın da dediği gibi "herkesin herkesi izlediği" bir toplumda cep telefonlarının sağladığı özgürlüğün, Foucault'un Jeremy Bentham'ın tasviriyle anlattığı Panoptik Hapishane mimarisinden hiç bir farkı yoktur. Üstelik tıpkı bir bilim adamının deneğini gözlemlerken onun doğal şartlarını zedelemesi gibi, gözetleme aygıtları da gözetlediği varlıkların doğal yaşamını sekteye uğratar. Gözetlenmenin giderek içselleştirildiği mecralarda insanlar sürekli gözetlendiklerini düşünerek doğal tutumlarını sergilemeyi bırakırlar. Artık bir oyunun oyuncularına haline gelmeleri an meselesidir.

Kaynakça

Arendt, H. (2006) *Between Past and Future*, USA: Penguin Classics.

Arslantaş-Toktaş ve diğerleri (2012) *Türkiye'de Dijital Gözetim TC Kimlik Numarasından E-Kimlik Kartlarına Yurttaşın Sayısal Bedenlenişi*, İstanbul: Alternatif Bilişim Derneği

Balta, E. (2001) *Marksizm: İnsan Özgürleşmesinin Felsefesi*. Praksis, 1, 82-91

Baudrillard, J. (2005) *Baştan Çıkarma Üzerine*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Çelik E. E. (2012) *Tele-Teknolojik Ortamda "Hakikat" ve Eylem Olanakları*. ETHOS: Felsefe ve Toplumsal Bilimlerde Diyaloglar, 5(2), 90-112

Dinçer, Durmuş O. (2006) *Popüler Kültürün Kimlik Oluşumuna Etkileri: "Özgür Kız-Nil Karaibrahimgil" Modeli*. Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 17, 121-133

Dinler, V. (2011), *Özgürlük – Güvenlik İkileminde Teknolojik İzleme ve Kayıt Araçlarının Özel Hayatın Gizliliğine Etkisi*, Bursa: Suç Önleme Sempozyumu.

Dürrenmatt, F. (2000) *Gözlemcileri Gözlemleyen Gözlemi* (M. Tüzel, Çev.) İstanbul: Can Yayınları

Foucault, M. (1992) *Hapishanenin Doğuşu* (M. A. Kılıçbay, Çev) Ankara: İmge Kitabevi.

Gramsci, A. 2003. *Selections from the Prison Notebooks*. Hoare, Q., Nowell Smith, G., eds. New York: International Publishers.

Hayek, F.A. (2011) *The Constitution of Liberty*, University of Chicago Press.

Heath, J. ve Potter, A. (2012) *İsyan Pazarlanıyor* (T. Tosun, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Kurt, S. (2006) *Hayek'in Özgürlük ve Adalet Teorisi*. ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi, 2 (3) 199-213.

Kürüm, Z. (2011) *Marksist Kavram Olarak Yabancılaşma ve Özgürlük Sorunsalı*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Locke, J. (YY) *Hükümet Üstüne İkinci Tez*, (A. Doğan, Çev.) İzmir: İlya İzmir Yayınevi.

Lyon, D. (2013) *Gözetim Çalışmaları* (A: Toprak, Çev.) İstanbul: Kalkedon Yayınları.

Marx, K. (2003) *1844 Paris El Yazmaları*, (K. Somer, Çev.) Ankara: Eriş Yayınları.

Maslow, A. (2001) *İnsan Olmanın Psikolojisi*, (O. Gündüz, Çev.) İstanbul: Kuraldışı Yayıncılık.

Sennet, R. (2010) *Kamusal İnsanın Çöküşü*, (S. Durak, A. Yılmaz, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Taşkıran, N. Ö. ve Yılmaz, R. (2014). *99 Soruda Reklam ve Reklamcılık*. İstanbul: Derin Yayınları.

Tekin, S. (2010) *Modern Dünyanın Özgürlük Yanılsaması*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Tümürtürkan M. (2010) *Gündelik Hayatın Gözetimi: "Panoptikon Toplumu"*. ETHOS: Felsefe ve Toplumsal Bilimlerde Diyaloglar, 3 (2), 1-19

Virilio, P. (2003) *Enformasyon Bombası*, İstanbul: Metis Yayınevi.

Yılmaz, G. (2008) *Kapitalizmde Zaman-Mekân Sıkışması*. Çalışma ve Toplum Dergisi, 2, 155-172

Yılmaz, R. ve Erdem, M. N. (2016). *150 Soruda Geleneksel ve Dijital Reklamcılık*. Kocaeli: Umuttepe Yayınları.

Yılmaz, Z. (2007) *Hannah Arendt'in Özgürlük Anlayışı*. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 9 (1), 227-235.

F. Erdoğan Tuğran & A. H. Tuğran, *Lyon'un gözetim alanları tasnifine göre "özgür kız" reklam serisinin incelenmesi*

<http://inet-tr.org.tr/inetconf5/tammetin/bozkurt-tam.doc>

<http://www.hurriyet.com.tr/teknoloji/22406671.asp>

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.51ad27a7034

<https://www.youtube.com/watch?v=advkpZluq2U>

<https://www.youtube.com/watch?v=CnOPMyqqUA0>